УДК 378.2:63:573(Франкфурт)+631.117.4:633.63(477.41)

Вергунов В.А.

**ПРОФЕСОР ШЛІМ ФРАНKFУРТ
ТА ЙОГО «ХРАМ СОЛОМОНА» – МИРОНІВСЬКА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ
З КУЛЬТУРИ Й СЕЛЕКЦІЇ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ
(ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ С.Л. ФРАНKFУРТА)**

У контексті становлення та розвитку вітчизняного цукровиробництва й особливо організації його наукового забезпечення, а також місця у цих процесах видатного вченого-агробіолога, одного із фундаторів вітчизняного галузевого дослідництва та академічної науки в Україні професора С.Л. Франкфурта розкрито передумови появи Миронівської (Центральної) сільськогосподарської дослідної станції з культури і селекції цукрових буряків.

Ключові слова: Соломон (Шлім) Львович (Месерович) Франкфурт, цукровиробництво, контрольно-насіннева справа, культура цукрового буряку, культура насіння, Миронівська (Центральна) сільськогосподарська дослідна станція.

Відомий американський історик і філософ кінця ХІХ ст. Р. Емерсон стверджував: «Історії, власне, не існує, існують лише біографії...». Таке повною мірою стосується історії славетного Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла НААН.

Чотири роки тому, святкуючи 100-річний ювілей установи зі встановленням меморіальних дошок на фасаді її будівлі фундатору професору С.Л. Франкфурту та першому директору С.М. Тулайкову, я чи не вперше розповів про реконструйовану біографію Соломона Львовича Франкфурта. Продовжуючи історичні розвідки, ще раз переконався про вірність вислову стародавніх греків, що вивчати історію – це як вступати до Егейського моря – крок, ще один крок, а потім – безодня.

Досліджуючи вже друге десятиліття питання зародження, становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні із широким персоніфікованим наповненням, чи не вперше на рівні окремої особистості залишається така значна кількість не просто загадкових, а якихось містично незрозумілих «білих плям». Складається враження, що наче з чистого волю системно були вилучені архівні документи про С.Л. Франкфурта не лише в Росії та Україні, а й у Литві, Німеччині та США.

Доступний матеріал дотичних відомостей, на збирання якого було витрачено понад 15 років, дозволив концептуально відтворити весь перебіг життя та творчої діяльності вченого. Систематизувавши та проаналізувавши їх у контексті благих діянь для України [1], зробив все можливе, щоб 150-річчя від дня народження С.Л. Франкфурта відзначили на державному рівні та віддали шану литовцю за місцем народження, єврею за національ-

ністю, але справжньому українцю за зроблене, що прославив нашу країну у світі через свої «Храми Соломона». Спробою довести, що ніхто не помилився, відзначаючи цю подію у житті історично аграрної Української держави – ні Національна академія аграрних наук України, прийнявши 25 серпня 2016 року відповідну Постанову Президії, ні тим більше Верховна Рада України, проголосувавши за постанову від 2 лютого 2016 р. № 971-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році» [2].

Для початку, хотів би декілька слів сказати про перебіг подій в історії країни, що привели до створення Мережі дослідних полів Всеросійського товариства сільського господарства та його Центральної станції у Миронівці, а також про роль С.Л. Франкфурта у цьому процесі.

Відомо, що завдяки Наполеону I з 1803 р. розпочався процес запровадження поняття «культура цукрового буряку» у сучасному розумінні, коли вміст цукру в коренеплодах був на рівні 8 – 10 % при низькій загальній продуктивності.

У 20-х рр. XIX ст. розпочався процес широкого цукроваріння за рахунок кінської тяги та величезних витрат від спаленого лісу для виварювання і згущення соку. У другій половині 50-х рр. воно отримує новий технічний імпульс. З'являються модернізовані заводи, що переходять від виварювання соку й окропу на вогні до їх згущення паром. При цьому, середня продуктивність ланів знаходилася на рівні 98 берковців (один берковець – 12 пудів або 192 кг), що значно поступалася країнам Західної Європи і, насамперед, Німеччині з її 218 берковцями.

Теж саме станом на 1885 р. стосувалося виходу цукру із 100 фунтів коренеплодів. Якщо в Росії ця цифра складала 8,58, то у Німеччині досягала – 11,43. Ентузіазму так званих «соціальних патронів»[3] на кшталт Бобринських, Яхненків-Симиренків, Терещенків, Харитоненка, Бродських та інших [4], щоб змінити ситуацію, виявилось недостатньою. Відсутність відпрацьованої системи внесення, насамперед, мінеральних туків, а також посів переважно іноземними сортами, наприкінці XIX ст. остаточно поставила питання про широке використання кращого не просто від іноземного дослідництва, а пошук адаптованих результатів, максимально наближених до місцевих ґрунтово-кліматичних умов, насампередщодо технологій вирощування, а також первинної і поглибленої переробки продукції цукровиробництва. Вирішення цього питання співпало із пошуком шляхів за рахунок експериментаторства для встановлення механізму засвоєння різноманітних фосфорних і азотних солей, оскільки всі результати, раніше отримані вченими-агрохіміками світу, виявилися суперечливими.

Піонером такого дослідництва став німецький вчений Пауль Вагнер. Долучилися до розв'язання проблеми і вітчизняні вчені. Перші системні польові досліді з цього приводу були проведені на замовлення польських

господарів – професором агрономії імператорського Харківського університету А.Є. Зайкевичем. На полях створеної ним у 1881 р. дослідної мережі, що діяла до 1902 р. і досягала цифри 32 одиниць, були проведені дослідження з різноманітними сортами і особливо мінеральними туками, насамперед, фосфорними, за яких було доведено ефективність їх внесення під різні польові культури, у тому числі й цукровий буряк. Узагальнивши їх, він ще у 1889 р. застерігав: «Можна із впевненістю говорити, що скільки б не прагнули наші плантатори зберігати незмінними передплачені іноземні сорти буряку, це їм ніколи не вдасться... потрібно прагнути вивести власні сорти, що цілком пристосовані до місцевих кліматичних, ґрунтових і культурних умов» [5]. Таке, зрештою, і стало, як кажуть «дорожньою картою» законодавчих і регламентуючих дій з боку держави щодо «онаучуваного» ведення вітчизняного сільського господарства із широким залученням коштів місцевої громади та окремих небайдужих.

Видатну генеруючу роль у цьому процесі відіграло створене за французьким зразком у травні 1897 р. Всеросійське товариство цукрозаводчиків на чолі із графом О.О. Бобринським у межах діяльності заснованого у 1892 р. Південноросійського товариства заохочення землеробства та сільської промисловості або Київського землеробського синдикату. Саме це творче об'єднання, «зарезервувавши» певний монополізм у реалізації імпортованих мінеральних добрив та засобів механізації для цукровиробництва у Південно-Західному краю, швидко отримавши відповідні фінансові дивіденди, взяло на себе зобов'язання розвивати галузеве експериментаторство на постійній основі.

Першим кроком стало створення у Києві 1 березня 1897 р. Київської хімічної лабораторії і насінневої контрольної станції на чолі із П.Р. Сльозкіним [6]. Тим самим, офіційно розпочався відлік існування контрольно-насінневої справи в Україні. Після його переходу на посаду екстраординарного професора до створеного у серпні 1898 р. Київського політехнічного інституту імператора Олександра II, діяльність як лабораторії, так і станції занепала.

За цих обставин Правління Всеросійського товариства цукрозаводчиків, маючи величезні амбітні плани, відповідно до розробленої програми дій, запросили на цю посаду 34-річного вже досить відомого у фаховому середовищі науковця С.Л. Франкфурта, який після захисту своєї дисертації на здобуття ступеня магістра агрономії під науковим керівництвом професора К.А. Тімірязєва, результативно працював у сільськогосподарській хімічній лабораторії Департаменту землеробства при Імператорському Санкт-Петербурзькому лісовому інституті. Вперше почувши про розроблену ним програму географічних дослідів із добривами в цукробурякових господарствах під час роботи секції агрономії X з'їзду російських природознавців і лікарів у Києві 26 серпня 1898 р. [7], члени правління Всеросійського то-

вариства цукрозаводчиків робили все можливе, щоб такого рівня фахівець почав працювати для аграрних потреб на українських землях.

Принагідно зауважимо про зібрану по крихтах біографію С.Л. Франкфурта, що певним чином засвідчує про невідворотність його творчої долі опинитися в Україні та прославити її у цивілізованому світі. Встановлено, що Шлім Меєрович Франкфурт народився у багатодітній єврейській родині на литовських землях, а отже, – належав до категорії осіб, яких називають литваками. Офіційно опублікований некролог свідчить, що датою народження є 1866 р., м. Вільно (нині – Вільнюс). Однак існують дотичні документи, які відповідно вказують на інші дати, а саме: 1867 та 1870 рр.

Формування особистості С.Л. Франкфурта відбувалося, насамперед, під впливом національних традицій, притаманних його народу, яких він не лише притримувався протягом свого життя, а й виступив їх захисником у роки перших сподівань державності України (1917–1920) та перебуваючи в еміграції. Внаслідок певних утисків та обмежень в царській Росії через своє походження, вищу природничу освіту він отримує у знаменитому Цюрихському університеті. Формування наукових інтересів відбулося під впливом видатного німецького агрохіміка та фундатора науки біохімії–професора Швейцарської політехніки Ернста Шульце [8]. Під його керівництвом захищає докторську дисертацію. Працюючи протягом 1892–1896 рр. під проводом Е. Шульце спочатку старшим хіміком, а потім завідувачем хімічної лабораторії Швейцарського інституту для випробування будівельних матеріалів, С.Л. Франкфурт після експонування підготовленого ним видання «Хіміко-технічні методи досліджень будівельних матеріалів» на Швейцарській національній виставці у Женеві 1896 р. стає визаним вченим європейського рівня.

Після повернення до Росії у 1896 р. та захисту магістерської дисертації, нетривалий час викладає у столичному університеті. Отримавши відмову стати професором Московського сільськогосподарського інституту через національну приналежність, на початку 1897 р. працює під керівництвом професора П.С. Коссовича.

Починаючи з 1899 р., ще раніше за ініціативи професора Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II К.Г. Шіндлера та знаменитої «Записки» академіка В.І. Вернадського, С.Л. Франкфурт послідовно виступав за утвердження вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як окремої складової природознавства та її відокремлення від університетської науки. Соломон Львович обґрунтовано доводив, що, незважаючи на педагогічне навантаження професора дві години на тиждень, він з об'єктивних причин не у змозі повноцінно займатися експериментаторством на ниві агрономії.

Працюючи у Санкт-Петербурзькому лісовому інституті, С.Л. Франкфурт у 1898 р. стає співавтором розробки першої в країні узгодженої методики для застосування при виконанні спеціальних ґрунтово-агрохімічних досліджень. Також ним зроблено перше енциклопедичне викладання методики проведення вегетаційних дослідів державною мовою до першого тому «Повна енциклопедія російського сільського господарства і дотичних з ним наук», що вийшов у 1900 р. Він причетний, разом із П.С. Коссовичем, до появи першого в країні спеціалізованого видання «Журналу дослідної агрономії». Загроза реформування Лісового інституту і переведення його до іншого міста остаточно спонукали С.Л. Франкфурта наприкінці 1900 р. переїхати до Києва і обійняти посаду, що залишив П.Р. Сльозкін.

Видатною можна вважати діяльність С.Л. Франкфурта зі становлення повноцінного європейського рівня контрольно-насінневої справи в Україні, насамперед через хімічну та контрольно-насінневу станцію Південно-російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості. Він стає розробником першої інструкції щодо регламентації її функціонування, а також чисельних методик та методичних рекомендацій стосовно виконання аналізів. Неодноразово представляє інтереси країни з цього приводу на міжнародних зібраннях.

Не менш значущою стала законодавча ініціатива С.Л. Франкфурта щодо приведення його у питаннях контролю рослинних та ґрунтових зразків до кращих світових стандартів. Не випадково, з 1911 р. лабораторія отримує європейську акредитацію і часто виступає третейським суддею у міжнародних суперечках.

Окремо слід наголосити про видатну організаційну роль С.Л. Франкфурта в питаннях становлення та розвитку повноцінного контролю в країні із запобігання розповсюдження хвороб, шкідників та бур'янів у рослинництві. Їх принципи функціонують в Україні донині у вигляді фіто-санітарного контролю.

Однак найвище визнання у фаховому середовищі цивілізованого світу С.Л. Франкфурт отримав, заснувавши і очоливши з 1 березня 1901 р. Мережу дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків. Протягом 1901–1920 рр. воно заснувало осередки у шести губерніях Півдня Росії, що кількісно за роками коливалися від 6 до 22 та відіграли значну роль у становленні вітчизняної сільськогосподарської науки з питань агрохімії, ґрунтознавства, рослинництва, землеробства, селекції і насінництва, кормовиробництва, первинної і поглибленої переробки продукції рослинництва, економіки й організації сільського господарства. Не випадково, за все зроблене Мережа вже у 1905 р. отримала спеціальну відзнаку Всесвітньої виставки у Мілані, а також чисельні нагороди на загальнодержавних та регіональних галузевих виставках. Мережа заклала ті підвалини цукрової га-

лузі України, що отримали широкий розвиток у другій половині ХХ ст. вже за радянської доби. С.Л. Франкфурта разом із професором А.Є. Зайкевичем можна вважати фундаторами наукового обґрунтування стосовно найраціональнішої технології вирощування цукрового буряку. Вона успішно використовується і сьогодні. Змінюються практично тільки сорти, використання тяглових засобів, а також засоби захисту рослин.

Наукова дискусія щодо переваг польового дослідження над вегетаційним, що тривала протягом 1903 – 1906 рр. між «школою» професора С.М. Богданова та колективом однодумців на чолі із С.Л. Франкфуртом стала другою визначною подією у вітчизняній агрономії після полеміки в 90-х рр. ХІХ ст. стосовно глибини оранки між О.О. Ізмаїльським та князем В.О. Кудашевим, яка вийшла за межі країни і продовжується у фаховому середовищі й до сьогодні. Теоретично обґрунтувавши та практично підтвердивши оптимальне співвідношення обох методів, С.Л. Франкфурт довів, що «...одне знання, без реалізації його в умінні...» свідчить, що агрономічна наука не ефективна і так «...існувати не може» [9]. Тому без повноцінного, методично витриманого польового дослідження, помноженого на результати лабораторних і вегетаційних експериментів, неможливо й недоцільно давати рекомендації для практичного втілення в аграрне виробництво.

Невипадково, що у цьому зв'язку, видатний внесок у питаннях теорії і практики галузевого дослідництва відіграли 18 повідомлень «Праць мережі дослідних полів ВТЦ», що вийшли у 1901 – 1914 рр. Дев'ять з них – за співавторством С.Л. Франкфурта. Згодом В.В. Вінер назвав їх всі разом «...неперевершеними зразками...» за рахунок «...наповнення та швидкої появи, що заслуговують на наслідування всіма дослідними установами» [10]. Така висока оцінка була не випадковою, оскільки, крім одержаних цифрових даних, мережі вдалося, завдяки винятково методичній роботі, досягти великої удосконаленості й різнобічності. Наприклад, у галузі польового методу було добре відпрацьоване питання про способи обліку врожаю (повідомлення 14), а також про періодичність спостережень під різними рослинами у зв'язку з надходженням поживних речовин (повідомлення 10 і 13). Щодо лабораторних методів, то питання про застосування лимонно-кислотних витримок із ґрунту було розглянуте у повідомленні 5, решта – стосовно способів визначення нітратів в умовах польового дослідження – опубліковані в 1916 р. Піонерськими стали повідомлення про визначення вологості ґрунту, вивчення нітрофікованої здатності ґрунтів за оптимальних (лабораторних) умов та багато ін.

Наукова дискусія зі «школою» С.М. Богданова та висока результативність у діяльності Мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків зрештою, призвели до реалізації в 1912 р. проекту С.Л. Франкфурта щодо створення постійно діючої галузевої дослідної інституції у

вигляді Центральної сільськогосподарської дослідної станції з культури й селекції цукрових буряків біля Миронівки [11].

Заради справедливості слід наголосити, ця ідея вченого датується ще 1902 р., а у 1904 р. вона була висвітлена у спеціальній брошурі «Пояснювальна записка з питання облаштування Наукового агрономічного інституту» [12]. Тим самим, він витратив десять років свого творчого життя, подолавши всі перешкоди діючого тоді консервативного російського законодавства, і деякою мірою несприйняття з боку класиків агрономії від «університетської науки».

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що С.Л. Франкфурт є фундатором всесвітньо відомого у науковому середовищі Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла НААН та має пряме відношення до створення його матеріально-технічної бази, розробки перших наукових програм досліджень. Низка його особистих напрацювань та відкриттів щодо вивчення балансу хімізму ґрунтів при вирощуванні основних польових рослин віднесені до «золотого фонду» не лише вітчизняної, а й світової агрономії. Розроблена під його науковим керівництвом у 1914 р. на Миронівській станції тукова сівалка зробила технічний переворот у вітчизняному цукровиробництві в бік індустріалізації процесу вирощування.

Саме С.Л. Франкфурт дав назву першого знаменитого у світі сорту пшениці озимої м'якої – «Українка 0246», який створив методом індивідуального добору у 1915 р. селекціонер В.Є. Жолткевич разом із І.М. Єремєєвим та Л.І. Ковалевським від імені Миронівської станції, переданий на сорто-випробування у 1922 р. та внесений до Держреєстру СРСР у 1929 р. Не випадково, Миронівська дослідна та селекційна станція до подій 1917 р. за своєю організацією, рівнем виконання польових, лабораторних і вегетаційних дослідів та технічним оснащенням була кращою сільськогосподарською науковою установою в країні.

Із діяльністю Мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків та Центральною станцією у Миронівці пов'язане остаточне утвердження у світовій практиці поняття КУЛЬТУРА ЦУКРОВОГО БУРЯКУ. Крім того, саме на українських землях з неї вийшла одна з найвищих форм польової культури – КУЛЬТУРА НАСІННЯ. Довівши разом із колегами, що причина низької врожайності насіння цукрового буряку порівняно з Західною Європою криється у короткому періоді росту, спричиненому кліматичними умовами країни, С.Л. Франкфурт зробив усе можливе, щоб мистецтво селекції не обмежувалося поліпшенням насіння однієї лише культури, а й було поширене на інші. Саме за результатами дослідів, проведених на Миронівській дослідній і селекційній станції, вдалося переконливо довести, що завдяки удосконаленню обробітку і внесенню добрив урожаї пшениці і вівса можна подвоїти [13].

Крім Миронівської (Центральної) дослідної станції з культури і селекції цукрових буряків, або Агронаукового інституту, як назвав його академік В.І. Вернадський (до його складу входили Центральна хімічна лабораторія, ентомологічна та фітопатологічна станція, Мережа дослідних полів ВТЦ та експертна комісія з очищення стічних вод від цукрових заводів), який загалом можна вважати предтечею сучасного Інституту біоенергетичних культур та цукрового буряку НААН), С.Л. Франкфурт має пряме відношення до організаційного становлення та розроблення першої програми діяльності нинішнього Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН та Державної установи «Інститут сільського господарства степової зони НААН» відповідно у квітні 1908 р. та березні 1912 р.

У період першої світової війни С.Л. Франкфурт як уповноважений Департаменту землеробства і Комітету Південно-Західного фронту із заготівлі продовольства ініціював і, головне, втілював у життя низку знакових починань, які заклали підвалини вітчизняного промислового виробництва мінеральних добрив. Так, за його ідеєю київський хімік В.П. Затонський провів спеціальні дослідження з метою отримання штучної селітри шляхом переробки торфу[14]. Після відпрацювання всього циклу, за пропозицією С.Л. Франкфурта, у 1915 р. у Києві було відкрито завод з виробництва селітри, що деякою мірою дало можливість відмовитися від її імпорту. Не менш значущими виявилися запропоновані ним підходи до облаштування у Південно-Західному краї Земського товариського суперфосфатного заводу для переробки передусім чернігівських і подільських фосфоритів.

Тим самим, спільними зусиллями держави і місцевих «соціальних патронів» за досить короткий проміжок часу вдавалося досягти видатних результатів для потреб цукровиробництва. Встановлено, що багато в чому рівень розвитку цукрової галузі в країні визначався, крім наукового забезпечення, тісною взаємодією всіх ланок або її складових: 1) гарантованим бюджетним (кредитним) забезпеченням; 2) пріоритетністю транспортного (залізничного, пароплавного) сприяння; 3) максимальним наповненням як технології вирощування, так і переробки продукції найновішою технікою з різних країн світу; 4) налагодженою системою, що базувалась на кооперації із вирощування насіння та його розповсюдження; професійному веденні маркетингу та менеджменту.

Як наслідок, завдяки зусиллям С.Л. Франкфурта через Всеросійське товариство цукрозаводчиків, Південноросійське товариство заохочення землеробства та сільськогосподарської промисловості, Київське агрономічне товариство в Російській імперії ствердилася цукрова промисловість як провідна галузь сільського господарства із домінуючим розташуванням в українських губерніях (Київська, Подільська, Волинська, Полтавська, Харківська та Чернігівська).

Станом на 1914 р. на частку України із загальної кількості площ імперії під цукровий буряк 593 078 десятин припадало 551 283 десятини або 93,4 %, а з 241 заводів – 222 або 92,1 % розміщувалися на українських землях. Із загальної кількості виробленого цукру на цей рік, а саме – 84 517 023 пудів на Україну припадало 80 180 027 пудів або 94,8 %. Вартість такого виробленого продукту складала 1 600 000 000 руб. [1, с. 242]. Не випадково такі можливості українського цукровиробництва у роки перших сподівань державності розглядалися як основа національної економіки та продовольчої безпеки, а значить – і державності України взагалі, про що свідчать низка прийнятих за доповідями С.Л. Франкфурта законодавчих актів в добу Центральної Ради та Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Слід наголосити, що С.Л. Франкфурт повірив у державність після лютневої революції 1917 р.у Російській імперії дужче, ніж переважна більшість тодішніх українців. Не випадково, його діяльність на ниві державотворення як товариша (заступника) міністра земельних справ Української Центральної Ради[15], а також міністра продовольства Української Держави гетьмана П. Скоропадського[16] та радника міністра іноземних справ Директорії УНР[17] у складні 1917 – 1920 рр. мала проукраїнський характер і була спрямована на подальший розвиток вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та економіки країни.

С.Л. Франкфурту належить значний особистий внесок у заснування 27 листопада 1918 р.Української академії наук[18]. Він був першим провідником тоді ще молодого напрямку прикладного природознавства – сільськогосподарської дослідної справи в лоно теперішньої Національної академії наук України. Вчений також разом із В.І. Вернадським має пряме відношення до першого світового визнання українських відкриттів на ниві науки.

Засноване у 1909 р. за активної участі С.Л. Франкфурта Київське агрономічне товариство стало предтечею створення 1 листопада 1918 р., раніше УАН, – Сільськогосподарського вченого (згодом – наукового) комітету України при Наркомземі [19]. Він, після академіків В.І. Вернадського та П.А. Тутковського, безпосередньо, очолював його з 29 квітня 1919 р. [20] по 6 грудня 1920 р.Сьогодні можна вважати, що на основі цього комітету РНК УСРР створила 22 травня 1931 р. Всеукраїнську академію сільськогосподарських наук. Велика низка вчених товариства згодом сприяла розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи як в межах СГНКУ (1918 – 1927), так і ВУАСГН (1931 – 1935) – першої організаційної інституції сучасної Національної академії аграрних наук України.

Окремо слід зазначити про видатну генеруючу діяльність С.Л. Франкфурта зі ствердження національної ідеї у системі перших сподівань державності України.Він став одним із перших гласних (депутатів) Київської мі-

ської думи 7 квітня 1917 р. [21] та Київського губернського земського зібрання 9 квітня 1917 р. від єврейського населення [22].

Однак найбільш затребуваною на ниві національної ідеї виявилася його діяльність у Всесвітньому союзі товариства ремісної і сільськогосподарської праці (WorldORT), до вищого керівництва якого він входив без малого 30 років – з 1925 р. як віце-президент, а з 1947 і до самої своєї смерті в 1954 р. очолював цю організацію [23]. Без сумніву, С.Л. Франкфурт належав до плеяди видатних представників своєї нації, які з кожним днем наближали появу незалежної держави Ізраїль.

С.Л. Франкфурта можна вважати одним із фундаторів теперішнього Національного наукового центру «Інститут землеробства» НААН. Створена ним у 1903 р. Київська агрохімічна лабораторія з обслуговування Мережі дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків багато в чому стала згодом першоосною і матеріальною базою заснованої у 1928 р. Центральної агрохімічної лабораторії – предтечі Інституту землеробства НААН. Є багато підстав стверджувати, що Соломон Львович, як і академік О.І. Душечкін, є організатором та засновником української агрохімічної науки та її київської школи.

Наприкінці 1920 р. С.Л. Франкфурт емігрує спочатку до Польщі, а потім – до Німеччини, де вступає до її соціал-демократичної партії. У вересні 1921 р. до нього приєднується дружина і четверо дітей [24]. До 1924 р. працює торговим представником насіннєвої фірми «Раббетге і Гізеке» (нині – KWS) в УРСР. Після цього директором ТРП у Лондоні. У 1940 р. переїжджає до США, де працює у текстильному концерні консультантом, а з 1947 р. очолює Всесвітній Союз ТРП, до складу якого входило 76 відділень з різних країн світу.

Пішов з життя С.Л. Франкфурт від серцевого нападу після п'ятирічних спроб подолати хворобу Паркінсона 18 листопада 1954 р. у віці 88 років. Похований у м. Йонкерс біля Нью-Йорку.

Творча спадщина С.Л. Франкфурта налічує принаймні 265 наукових і науково-популярних праць російською, українською, німецькою та англійською мовами з питань агрономії, аграрної економіки, агрохімії, переробки сільськогосподарської продукції, методології, організації галузевого дослідництва та ін. Переважна більшість з них і сьогодні можуть гідно представляти українську аграрну науку у світовому вимірі еволюції наукової думки. Серед особистих напрацювань і піонерських експериментаторських розробок ученого, потрібно виділити встановлення оптимальних норм висіву озимої пшениці та порівняльної ефективності від внесення форм фосфатних добрив, а саме: суперфосфату і томасшлаку під озиму пшеницю, а також їх післядію на посівах цукрового буряку. Вивчення механізму надходження поживних речовин у цукровий буряк у процесі вегетації стали кла-

сичними й увійшли до керівництв із рільництва та застосування добрив. Окремо слід зауважити про розробку методичних рекомендацій агрохімічних досліджень із визначення вмісту у ґрунті гумусу та аміаку, а в рослинах – фосфору і калію.

Підсумовуючи, слід зауважити, Україні на початку минулого століття відверто пощастило волею долі отримати унікальну особистість європейського типу, енциклопедиста та могутнього генератора нових ідей із реальним їх впровадженням – С.Л. Франкфурта для організації гідної системи науково-освітнього забезпечення подальшого розвитку свого провідного сектору економіки – сільського господарства. Як наслідок, упродовж 1901–1920 рр. він причетний до розробки різноманітних законодавчих документів, що регламентували систему галузевого дослідництва, а також наукових програм діяльності практично всіх створюваних у цей час дослідних інституцій агрономічного спрямування на українських землях. Вони стали основою для появи теперішньої Національної академії аграрних наук України, якій 22 травня 2016 р. виповнилося 85 років [25].

Підсумовуючи, хотів би навести цитату із листа С.Л. Франкфурта до його давнього друга та колеги академіка Д.М. Прянишникова, датованого 25 листопада 1946 р., в якому він висловився про особливе місце Миронівської дослідної станції в його непростому та багатогранному творчому житті. У ньому він із гордістю пише: «Нещодавно зрадів від повідомлення у місцевій пресі, що Миронівська дослідна станція, з якою у мене стільки пов'язано, і пшениця «Українка» успішно пережили війну» [26, арк. 1]. А в листі від 31 січня 1947 р. зауважував: «... Якби не роки, я приклав би всі зусилля, щоб взяти участь у будівництві СРСР» [26, арк. 2]. Коментарі, як кажуть, зайві!

Користуючись нагодою, хочу подякувати колективу Миронівського інституту пшениці ім. В.М. Ремесла НААН на чолі з членом-кореспондентом НААН О.А. Демідовим за відповідний рівень проведених урочистостей 17 листопада 2016 р. з нагоди 150-річного ювілею професора С.Л. Франкфурта, що максимально наближені до справжніх демократичних європейських цінностей, коли шанують в ім'я майбутнього країни, насамперед, за зроблене без політичних та національних уподобань.

Джерела та література

1. Вергунов В. А. С. Л. Франкфурт та Україна (до 150-річчя від дня народження / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграрної науки, освіти та техніки. – К., 2016. – 260 с. – (Іст.-бібліограф. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 95).

2. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році» № 971-VIII від 2 лютого 2016 року // Голос України. – 2016. – № 26 (6280), 12 лютого. – С. 3.

3. Елина О. Ю. Наука для сельского хозяйства в Российской империи: формы патронажа / О. Ю. Елина // Социальная история отечественной науки. – 1995. – № 1. – С. 40–63.

4. Ильевич С. В. Очерки истории свеклосахарного производства в Украине: люди, события, факты / С. В. Ильевич; под ред. Н. В. Роика. – Нежин : ООО «Издательство «Аспект-Полиграф», 2007. – С. 55–86.

5. Зайкевич А. О некоторых сторонах культуры сахарной свеклы в связи с нынешним состоянием свеклосахарной промышленности в России / А. Зайкевич. – Х. : Тип. А. Дарре, 1889. – С. 9–10.

6. Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927 рр.) / В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Кн. 19). – До 110-річчя створення Укр. держ. насінневої інспекції та 145-річчя від дня народж. її фундатора П. Р. Сльозкіна.

7. Дневник X съезда русских естествоиспытателей и врачей в Киеве / Распоряд. комитет съезда ; под ред. Л. Л. Лунда. – К. : Тип. С. В. Киршбаума, 1898. – С. 485.

8. FrankApel.Biographie von Ernst Schulze 31.7.1840 – 15.6.1912 – Wegbereiter der biochemischen Forschung / Frank Apel // URL: <https://www.arginium.de/wp-content/uploads/2015/09/Biographie-Ernst-Schulze-Juli-2015.pdf>. – (дата звернення: 29.09.2016). – Назва з екрана.

9. Франкфурт С. Кризис агрономической науки / С. Франкфурт // Хозяйство. – 1906. – № 4 (25 мая). – С. 145.

10. Винер В. В. Сельскохозяйственное опытное дело: Краткий исторический очерк и обзор программы русских с. х. опытных учреждений 1840–1940 гг. (Лекции, читанные на курсах по с.-х. опытному делу при Петровской с.-х. академии). – М. : Новая деревня, 1922. – С. 96.

11. Программа деятельности Центральной опытной станции по культуре сахарной свеклы : Сообщение 17 Трудов сети опытных полей ВОС / С.Л. Франкфурт, А. Ф. Нестеров, С. М. Тулайков, А. К. Филипповский // Хозяйство: Еженедельный сельскохозяйственный и экономический журнал. – Изд. Южно-Русского О-ва Поощр. Землед. и С.-х. Пром-ти. – 1912. – № 16, 17 (VII год изд.).

12. Объяснительная записка по вопросу об устройстве Научного агрономического института (Отчет Комиссии по разработке программы) / Всерос. об-во сахарозаводчиков, Комиссия по выработке программы Науч. агроном. ин-та. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1904.

13. Франкфурт С. Л. Труды сети опытных полей в частновладельческих хозяйствах Южной России, субсидируемой Всероссийским обществом саха-

розаводчиков и руководимой лабораторией Южно-Русского земледельческого синдиката. Отчёт по опытам с искусственными туками под свеклу в 1910 и 1911 г. Сообщ. 18 (продолж.) / С. Л. Франкфурт, А. Ф. Нестеров // Вестник сахарной промышленности. – 1912. – № 48, 2 (15) декабря. – С. 744.

14. Марголин Д. М. Применение торфа в сельском хозяйстве / Д. М. Марголин // Хозяйство. – 1916. – № 41–42, 21 окт. – С. 689.

15. ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 33, арк. 2.

16. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 9, арк. 53.

17. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 129 зв. Машинопис.

18. Статут Української Академії наук у Києві // Історія Академії наук України. 1918–1923. : Документи і матеріали / упоряд. : В. Г. Шмельов та ін.; АН України, Ін-т укр. археографії, Ін-т архівознавства, Ін-т рукопису. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 169.

19. ЦДАВО України, ф. 1061, оп. 1, спр. 32, арк. 202.

20. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 38.

21. Від Київського губернського продовольчого та Київського губернського виконавчого комітетів. Відозва до населення Київської губернії // Київська земська газета. – 1917. – № 13–14 (15 квітня). – С. 405.

22. Собрание евреев // Киевлянин. – 1917. – № 66 (7 марта). – С. 3.

23. Архив Российской академии наук (РАН), ф. 583, оп. 2, д. 76, л. 2.

24. РАН, ф. 518, оп. 3, д. 1738, л. 2 зв.

25. Вергунов В. А. Національній академії аграрних наук України – 85: Історія та перспективи / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграрної науки, освіти та техніки. – К., 2016. – 48 с.

26. РАН. ф. 632, оп. 4, д. 385, л. 1–2. Автограф.

Вергунов В.А. Профессор Шлим Франкфурт и его «Храм Соломона» – Мироновская сельскохозяйственная опытная станция по культуре и селекции сахарной свеклы (к 150-летию со дня рождения С.Л. Франкфурта).

В контексте становления и развития отечественного сахарного производства и особенно организации его научного обеспечения, а также места в этих процессах выдающегося ученого-агробиолога, одного из основателей отечественного опытного дела и академической науки в Украине профессора С.Л. Франкфурта раскрыты предпосылки появления Мироновской(Центральной) сельскохозяйственной опытной станции по культуре и селекции сахарной свеклы.

Ключевые слова:Соломон (Шлим) Львович (Меерович) Франкфурт, сахарное производство, контрольно-семенное дело, культура сахарной свеклы, культура семян, Мироновская (Центральная) сельскохозяйственная опытная станция.

Vergunov V.A. Professor Shlim Frankfurt and his «The Shrine of Solomon» – Mironivska Agricultural Experimental Station on culture and breeding of sugar beet (to the 150th anniversary of Solomon L. Frankfurt birthday).

The prerequisites for Mironivska (Central) Agricultural Experiment Station on culture and breeding of sugar beet are revealed in the context of the establishment and development of the Ukrainian sugar production and especially of the organization of its scientific support, and the place in these processes the prominent agrobiologist, one of the founders of experimental work and national academic science in Ukraine Professor Solomon L. Frankfurt.

Keywords: Solomon (Shlim) Lvovych (Meierovych) Frankfurt, sugar production, control and seed case, the sugar beet crop, seed culture, Mironivska (Central) Agricultural Experimental Station.

УДК 63:58(066):63-028.42:061.24:63(477)

Грищенко Т.Р.

«ТРУДИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БОТАНІКИ» – ФАХОВЕ ВИДАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

У статті представлений контент-аналіз професійного видання «Труди сільськогосподарської ботаніки», яке в 1926 – 1927 рр. видавав провідний методично-координаційний центр аграрної науки – Сільськогосподарський Науковий комітет України (1918 – 1927). Розкрито передумови появи журналу, невдалі спроби друку першого тому, його відродження і визнання в науковому середовищі.

Ключові слова: «Праці сільськогосподарської ботаніки», Сільськогосподарський науковий комітет України, ботанічна секція, А. Яната.

У цьому році своє 85-річчя відзначила Національна академія аграрних наук України. Внаслідок проведених історичних розвідок Інститутом історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН під керівництвом академіка НААН В. Вергунова було встановлено, що її предтечею був Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України (1918 – 1927) (далі – СГНКУ) [1, с. 12–17]. Він був заснований 1 листопада 1918 р. [2, арк. 202]. Від початку діяльності у його структурі було створено відділ ботаніки [3]. Відповідно до статуту Комітету від 2 травня 1919 р. він був перетворений у ботанічну секцію [4]. Згідно з наказом Міністерства земельних справ № 29 від 30 грудня 1918 р. структурний підрозділ очолив приват-доцент О. Яната [2, арк. 303–304].

Сучасні дослідники вивчали різні аспекти діяльності ботанічної секції СГНКУ [5–8]. Однак поза увагою залишився значний масив недосліджених здобутків Комітету з цього напрямку аграрної науки. Слід наголосити, що дослідники неодноразово звертаються до матеріалів, викладених у фахових збірниках СГНКУ [9, с. 25], але узагальненого історико-наукового аналізу саме «Трудів сільськогосподарської ботаніки» досі не було здійснено, чим і зумовило актуальність проведеної історичної розвідки.